

Suvremena psihologija 17 (2014), 2, 181-198

Pregledni članak - UDK 159.923.3

JE LI PRIVILEGIRANI STATUS MODELA OSOBINA LIČNOSTI U PSIHOLOGIJI LIČNOSTI OPRAVDAN? – PRIKAZ MODELA IDENTITETA

Sanja Tatalović Vorkapić
Učiteljski fakultet u Rijeci, Sveučilište u Rijeci
Sveučilišna avenija 6, 51000 Rijeka
sanjatv@ufri.hr

Sažetak

Osnovni cilj ovog rada bio je kritički prikaz modela i teorije osobina ličnosti na način da se analizira opravdanost njihova privilegiranog statusa u psihologiji ličnosti pomoću prikaza modela identiteta. Prikazani su relevantni izvori literature, a naglasak je stavljen na dva aspekta: metodološke probleme koji postoje u okviru dominantnih modela (Velikih pet i Petofaktorski) i teorije osobina ličnosti (Petofaktorske teorije ličnosti) te nejasnog odnosa između konstrukata ličnosti i identiteta. Prikazani su sljedeći modeli identiteta: Socio-analitički model sazrijevanja, Neo-socio-analitički model ličnosti i Nova teorija Petofaktorskog modela ličnosti. Implikacije koje proizlaze odnose se na daljnje kritičko promišljanje o budućem razvoju psihologije ličnosti i mogućnostima valjane empirijske provjere prikazanih modela.

Ključne riječi: metodologija, modeli identiteta, osobine ličnosti, razvoj psihologije ličnosti, teorija

UVOD

Promišljajući o tome što nam zapravo današnja psihologija ličnosti nudi i kojim znanstvenim dometima raspolaže u pokušajima davanja odgovora na sva ona pitanja putem kojih nastojimo razumjeti cijelu ljudsku ličnost, moguće je uočiti niz ograničenja koja značajno umanjuju opravdanost na kojoj se temelji odgovor iz naslova ovog rada. *“Razvoj psihologije ličnosti obilježavaju brojne kontroverzije, i glede teorija, i glede istraživanja, a te su kontroverzije vjerojatno naglašenije u ovom području negoli u drugim područjima psihologije. Najveći problemi psihologije ličnosti vjerojatno su postojanje velikog broja teorija ličnosti (ili pokušaja postuliranja teorija), znatne razlike između tih teorija, načina na koji su nastale (npr. statistički nasuprot kliničkom pristupu), nejasne relacije između njih te nepostojanje općeprihvaćenog modela ličnosti”* (Mlačić i Knezović, 1997, str. 1). Ogra-

ničenja ne samo da proizlaze iz prevelikog broja teorija ličnosti koje imaju prilično različita polazišta, već iz unutrašnje strukture samih teorijskih modela, kao što je, primjerice, model ekstraverzije (Tatalović Vorkapić, 2008). No, prije same rasprave na tu temu važno je istaknuti neke od najznačajnijih smjernica i ciljeva u znanosti, koji je kao takvu i određuju (Milas, 2005), a u temeljima su ovog rada.

Znanstvena se metoda razlikuje od ostalih, metode ustrajnosti, metode autoriteta i prediskustvene metode, upravo po tome što se pokušava osloboditi ljudske subjektivnosti i proizvoljnosti, te je kritična prema tuđim i prema vlastitim spoznajama (Pierce, 1877, prema Cohen, Manion i Morrison, 2007). Pritom je ključno istaknuti, da bi se neko istraživanje okarakteriziralo znanstvenim, a ne pseudoznanstvenim, treba primjenjivati znanstvenu metodologiju te omogućiti dokazivanje i opovrgavanje relevantnog teorijskog modela. Dakle, metodologija kao kostur znanosti i razina provjerljivosti nekog teorijskog modela temeljni su principi na kojima se bazira propitivanje današnjeg statusa modela crta ličnosti u psihologiji ličnosti. Ovo propitivanje postaje čak i važnije u svjetlu sve snažnijih rasprava pojedinih autora iz područja psihologije ličnosti (Bratko, 2002a; Hogan i Roberts, 2004; McAdams i Pals, 2006; Musek, 1999) koji upravo na osnovi primjene modela osobina ličnosti ističu problem koji je sve evidentniji. On se odnosi na količinu informacija koju sadrže odgovori na pitanja o ličnosti jedne osobe i razini našeg razumijevanja ličnosti te iste osobe u određenom vremenu i situaciji, primjerice primjenom jednog standardiziranog upitnika ličnosti, kao jedine mjere koja je pritom primijenjena. Na osnovi toga je logično, kada govorimo u terminima temeljnih pretpostavki znanosti, i koliko god to paradoksalno zvučalo (Milas, 2005), da se samo po sebi razumije uistinu kontinuirano kritički preispitivati i provjeravati postojeće modele i teorije ličnosti koji dominiraju u psihologiji ličnosti.

Ako se kao krajnji cilj znanosti postavlja teorija, definirana kao logički ustrojen niz pretpostavki (tvrdnji) koje služe za definiranje događaja (pojмова), opisuju veze među njima i objašnjavaju njihovo javljanje (Shaughnessy i Zechmeister, 1997), sasvim je jasno da ona diktira raspone odgovora koja istraživači žele dobiti u istraživanjima iz područja psihologije ličnosti. Dakle, istraživač dobiva odgovor samo na onaj dio pitanja koji je uspio obuhvatiti svojim teorijskim modelom, metodologijom koju je koristio i načinom/vrstom mjerenja, čemu bi se još mogle dodati također i ne manje značajne karakteristike uzorka i, naposljetku, vrlo bitni, a često zanemareni faktori, posebice u psihologiji ličnosti: situacijska i vremenska dosljednost. No, ako se u postavljenom teorijskom modelu kao posrednoj spoznaji koja odražava misaonu razradu činjenične zbilje što objektivnije obuhvati empirija, jasno definiraju konstrukti i pritom uzme u obzir onoliko broj relevantnih čimbenika za predmet mjerenja koji je potreban za zadovoljenje kriterija preciznosti, postoji mnogo veća vjerojatnost za dobivanje točnijih i jasnijih odgovora na istraživačka pitanja. Stoga je više nego značajno dati prikaz sadašnje situacije o teorijskim modelima koji dominiraju u psihologiji ličnosti, kritički ih propitivati zajedno s ostalim istraživačima kod nas i u svijetu, te pritom opisati neke druge modele koji još uvijek čekaju na svoju detaljniju empirijsku provjeru.

Modeli osobina ličnosti ili gdje smo danas?

Premda su modeli ličnosti 1970-ih godina bili značajno izloženi kritikama vezanim uz nemogućnost kontrole i mjerenja situacijskih faktora usko vezanih uz karakteristike ličnosti (Mischel, 1968), današnji dokazi o širokim konzistencijama individualnih razlika, njihovoj stabilnosti u vremenu, njihovim psiho-biološkim korelatima, te njihovoj efikasnosti u predviđanju niza značajnih ponašajnih obrazaca, prilično su ih uvjerljivo stavili na pijeđestal psihologije ličnosti (Wiggins, 2003). Evidentno je da modeli crta ličnosti, posebice koncepti osobina ličnosti, danas vrlo visoko kotiraju na znanstvenoj ljestvici najčešće primjenjivanih i empirijski provjerenih modela i to u vrlo različitim područjima psihologije: socijalnoj, razvojnoj, kliničkoj i kros-kulturalnoj psihologiji (Mathews, Deary i Whiteman, 2003). Podršku za ovako visoku poziciju unutar psihologije ličnosti crte ličnosti imaju u Eysenckovoj teoriji ličnosti (1967) i danas u najviše rasprostranjenom modelu Velikih pet (Goldberg, 1990) odnosno Petofaktorskom modelu (Costa i McCrae, 1994; John i Srivastava, 1999). Kada je riječ o modelu Velikih pet, individualne razlike ljudskog osjećanja i doživljavanja strukturirane su u okviru pet bazičnih tendencija: ekstraverzije, emocionalne stabilnosti, savjesnosti, ugodnosti i intelekta. Petofaktorski model ličnosti, polazeći od revidiranja Cattellova 16PF upitnika a ne leksičkog pristupa koji je temeljni za model Velikih pet, utvrđuje početno tri faktora koja čine temeljnu strukturu ličnosti: neuroticizam, ekstraverziju i otvorenost prema iskustvu, a kasnije dodaju savjesnost i ugodnost. Drugim riječima, ova se dva modela značajno preklapaju u utvrđenim faktorima, tj. u četiri faktora, dok najviše neslaganja postoji kod faktora *intelekt*, odnosno *otvorenost prema iskustvu*, ili, kako ga još nazivaju Tupes i Christall (1961), *kultura*. Danas se, ne bez razloga, smatra najvećim doprinosom psihologije ličnosti, u područjima svih društvenih znanosti. I to ne samo pri analizi samog modela, već i u situacijama empirijske provjere, koja je zbog kvalitetno razrađenih mjernih instrumenata, koliko god ih pojedini istraživači smatrali tautologijom, izrazito brza, jednostavna, objektivna i pouzdana. Temeljne komponente ličnosti, prema Petofaktorskom modelu i teoriji, čine pet bazičnih tendencija, karakterističnih adaptacija i slike o sebi koja jednim dijelom “*izrasta*” iz adaptacija. Pored njih, McCrae i Costa, (2008) ističu i periferne komponente koje se odnose na biološku pozadinu ili genetske faktore, objektivne biografije i vanjske utjecaje. Svi su ovi dijelovi karakteristični po tome što među njima, ali i unutar njih samih, vladaju vrlo dinamični procesi. Premda su, na prvi pogled, Petofaktorski model ličnosti i kasnije opisani modeli identiteta slični s obzirom na broj i vrstu elemenata od kojih se sastoje, temeljna je razlika između njih u tome što se prema ovoj perspektivi razvoj ličnosti odvija više pod utjecajem genetskih nego okolinskih faktora, te se njima u potpunosti i pripisuje stabilnost ličnosti u vremenu. Drugim riječima, osobine ličnosti u Petofaktorskom modelu predstavljaju izraze biologije ljudi, te se u početku razvoja ovog modela smatralo da na njih ne utječe okolina. Pored ovog problema dominantne biološke determiniranosti osobina ličnosti, ovaj model sadrži problem povezivanja strukture ličnosti s procesima ličnosti, kao i pro-

blem to što ističe da svi pojedinci posjeduju navedenih pet faktora, što ne proizlazi iz dostupnih istraživačkih dokaza. Premda autori u kasnijoj reviziji modela uzimaju u obzir značenje okoline u razvoju ličnosti, ističu da bi buduća istraživanja tek trebala detaljno istražiti i objasniti razvojnu psihologiju karakterističnih adaptacija (McCrae i Costa, 2008). Za razliku od ovog modela, što će biti opisano kasnije kod modela identiteta, isti pridaju iznimno veću važnost utjecaju okoline i interakciji između pojedinca i okoline, te detaljnije navode kako do stabilnosti, ali i promjena kod određenih crta ličnosti dolazi zbog, ne samo utjecaja genetskih faktora, već samog sazrijevanja i djelovanja između pojedinca i okoline.

Stoga, McAdams i Pals (2006) ističu da bi psihologija ličnosti trebala ponuditi mnogo više u pokušajima razumijevanje ljudske osobnosti. Pritom napominju da psihologija ličnosti nije ostvarila ono što je bio njezin temeljni cilj: “...postaviti integrirani okvir za razumijevanje cjelokupne ličnosti” (McAdams i Pals, 2006, str. 204). U argumentaciji ove izjave autori navode dva temeljna objašnjenja. Prvo se odnosi na kritički osvrt vezan uz temeljne postavke utemeljitelja psihologije ličnosti koji su isključivo usmjereni na ljudsku individualnost, te su u okviru njezina proučavanja ustvari elementarizirali ličnost i time se udaljili od univerzalnog i integriranog modela ličnosti. Prema tome, autori predlažu da bi trebalo definirati integrirani okvir koji bi obuhvatio tri temeljna aspekta ljudske ličnosti: a) za razumijevanje značajki specifičnih za ljude kao vrstu – tj. kako jedna osoba nalikuje na sve druge koje su pripadnici njegove vrste; b) za razumijevanje individualnih značajki kao zajedničkih svojstava – tj. na koji način jedna osoba nalikuje svim drugima; te c) za razumijevanje jedinstvenog obrasca jedne ličnosti – tj. na koji način i po čemu jedna osoba nije kao ni jedna druga. Drugo se objašnjenje odnosi na sadržajnu analizu priručnika i knjiga iz područja psihologije ličnosti. McAdams i Pals (2006) navode da su njihovi sadržaji uglavnom oblikovani na dva osnovna načina. Jedan dio literature prikazuje psihologiju ličnosti opisivanjem najznačajnijih teorija ličnosti, koje uglavnom počinju s Freudovom psiho-seksualnom teorijom ličnosti, (npr. Pervin i John, 2001), te svako poglavlje detaljno opisuje po jednu teoriju ličnosti. Autori ističu da se time daje implicitna poruka čitateljima o dijapazonu nepomirljivih razlika među tim teorijama, zbog čega je neophodno da se izabere ona koja ima najviše smisla, koja je najrazumljivija i najviše dopadljiva. Drugi dio literature pruža najrecentnija istraživanja iz područja psihologije ličnosti, uz izostanak sustavnosti i jasne koncepcije (Funder, 2004). Ono što je zajedničko i jednom i drugom načinu organizacije u literaturi psihologije ličnosti jest činjenica da nedostaje kriterij integracije tih tekstova. John i Srivastava (1999) ističu da je psihologiji ličnosti neophodna standardizirana nomenklatura u okviru taksonomije osobina ličnosti koja bi trebala olakšati komunikaciju u znanosti. Gračanin, Kardum i Krapić (2004) navode kako je to upravo omogućeno na osnovi modela Velikih pet i Petofaktorskog modela, što ne isključuje mogućnost postojanja i drugih dimenzija ličnosti. Pored ova dva objašnjenja koje McAdams i Pals (2006) navode ključnima za nepotpuno razumijevanje ljudske ličnosti, Roberts i Wood (2006) navode i

konstrukt identiteta koji je nepravedno zanemaren u okviru psihologije ličnosti, a koji prethodni autori navode u svojem prijedlogu za bolje razumijevanje ličnosti. Sadržajnom analizom literature iz područja psihologije ličnosti može se vidjeti da je odnos postojećih modela i teorija ličnosti, bez obzira temelje li se oni na osobinama ličnosti ili ne, te modela ljudskog identiteta, gotovo u potpunosti zanemaren. Tek se u radovima prethodno spomenutih autora može vidjeti da se u slučaju ličnosti i identiteta radi o povezanim, ali ipak različitim konstruktima (Hill, Allemand, Zehnder Grob, Peng, Morgenthaler i Käpler, 2013). Prije opisa konstrukta identiteta kroz danas dominantne modele, a samim time i njegova razlikovanja u odnosu na ličnost, potrebno je u cilju argumentacije ove rasprave navesti i recentna promišljanja o nekim metodološkim teškoćama pri ispitivanju modela osobina ličnosti. Posebice zato što je moguće da kasnije opisani modeli identiteta pružaju možda neke od mogućih rješenja pojedinih metodoloških teškoća. Stoga je doprinos ovog rada upravo u glasnom promišljanju, kritičkoj analizi i pravoj znanstvenoj raspravi. Moglo bi se zaključiti da je rad izravno usmjeren na artikulaciju i postavljanje novih pitanja i smjernica za proučavanje ličnosti.

Razvojna istraživanja u području ličnosti ili metodološka ograničenja empirijskih provjera modela osobina ličnosti

Znanstveni doprinosi nekih domaćih autora (Bratko, 2002a; Kardum i Smojver, 1993; Mlačić i Knezović, 1997) na području ličnosti prate svjetske promjene i rasprave na području ličnosti, a posebno relevantni za ovaj rad su oni koji se bave razvojnim istraživanjima ličnosti (Bratko, 2002a,b). Većina se razvojnih istraživanja bavi deskripcijom i etiologijom razvoja, te se pritom koriste vrlo različitim teorijskim okvirima i metodologijom. Premda su longitudinalni nacrti najčešći i daju najveći broj odgovora, interpretacija tih nalaza kao stvarnih razvojnih promjena nije nimalo jednostavna. Bratko (2002a) navodi 3 problema koja izviru iz takvih istraživanja. Prvi se odnose na to da premda istraživači izjednačavaju termine kontinuiteta odnosno stabilnosti i promjena, zapravo se ne radi o jednoznačnim pojmovima i treba ih vrlo precizno teorijski odrediti. Druga vrsta problema je metodološke prirode, a može se uočiti u poteškoćama pri odvajanju maturacijskih efekata od svih ostalih u longitudinalnim nacrtima istraživanja, te u primjeni upitnika ličnosti. Ovaj drugi dio metodološkog problema leži u činjenici da, s jedne strane, većina upitnika ličnosti nije primjerena u svim razvojnim periodima. S druge strane, kao što je već prije navedeno, zbog postizanja valjanih psihometrijskih karakteristika upitnika u smislu postizanja zadovoljavajuće test-retest pouzdanosti očigledno je da su oni više usmjereni na efikasniju demonstraciju stabilnosti nego promjena koje se javljaju u razvoju ljudske ličnosti (Cronbach i Furby, 1970) – tako da je doista teško postojećim mjernim instrumentima jasno odgovoriti na pitanje koje i autor postavlja u svojem radu “*Mijenjamo li se?*” (Bratko, 2002a). Treća kategorija problema vezana je uz (ne)praktičnost razvojnih istraživanja. Ona su po svojoj prirodi vrlo dugotraj-

na, zahtijevaju veći angažman istraživača i više radnog materijala, pa se vrlo mali broj istraživača uopće bavi njima. Drugim riječima, sustavna posvećenost određene skupine istraživača, nešto je što uistinu nedostaje ovoj vrsti istraživanja, a što onda izravno djeluje na kvalitetu i količinu rezultata istraživanja kontinuiteta i promjena kojima danas raspolazemo. Ono što se nameće kao zaključak prikaza problema razvojnih istraživanja jest to da su tri ključne varijable: dob, kohorta i vremenska točka mjerenja, linearno povezane, zbog čega se ni u jednom nacrtu istraživanja ne mogu kontrolirati svi potencijalni artefakti. Naposljedku, Bratko (2002a) analizira statističke alternative za kvantificiranje promjena ličnosti, te u svojem zaključku navodi različite dokaze o stabilnosti promjena ličnosti u okvirima teorija koje počivaju bilo na konstrukt osobina ličnosti bilo na konstrukt razvojnog razdoblja. Premda autor navodi potpuno ispravno da su neophodna brojna istraživanja u okviru različitih teorijskih pristupa s mjerenjem više različitih konstrukata pomoću više različitih metoda i različitih razvojnih nacrtu, ne spominje se jedan element, jednako važan za promjenu ličnosti kao i vremenska stabilnost, a to je situacijska dosljednost. Upravo je situacijska (ne)dosljednost čimbenik koji je vrlo značajan za promjenu ličnosti, a koji se značajno obrađuje u ponuđenim modelima identiteta koji slijede. U svakom slučaju, znanstveni doprinos rasprave o metodološkim ograničenjima istraživanja ličnosti (Bratko, 2002a) više je nego značajan s obzirom na to da pruža vrlo snažnu argumentaciju za kreiranje i empirijsku provjeru modela identiteta, koji, moguće je, mogu dati odgovor na neke od prikazanih problema u istraživanju promjena ličnosti. Roberts, Wood i Caspi (2008) objašnjavaju na koji su način i zašto osobine ličnosti ujedno vrlo stabilne i u konstantnoj promjeni, te ističu da je za to objašnjenje ključan pojam identiteta koji, pored genetskih faktora, okoline i interakcije između osobe i okoline, ima snažan efekt upravo na konzistentnost ličnosti. Naime, analizirajući razvoj ličnosti, autori opisuju sedam temeljnih principa u okviru kojih princip razvoja identiteta kao krajnji set čimbenika koji olakšavaju povećanje konzistentije ličnosti, označava meta-percepciju pojedinca o njegovoj/njegovinoj ličnosti. Drugim riječima, premda se identitet sastoji od konstituirajućih elemenata kao što su crte ličnosti i ciljevi, također se sastoji i od meta-kognitivnih faktora koji odražavaju percepcije ljudi o njihovim vlastitim karakteristikama (Roberts i Wood, 2006). Tako da s godinama, ljudi postaju svjesniji karakteristika svoje ličnosti, interesa i sposobnosti, zbog čega raste i jasnoća njihova identiteta. Procesi razvoja, predanosti i održavanja identiteta vode k njegovanju konzistentije ličnosti tijekom vremena. U odnosu na to nastoje i birati takve uloge u društvu koje su u suglasju s njihovim dispozicijama, vrijednostima i sposobnosti, te ovaj proces selekcije uloga također olakšava kontinuitet ličnosti u vremenu. Polazeći od pretpostavke da većina uloga ne pristaje savršeno svima, ljudi su prilično motivirani mijenjati i modificirati neke od karakteristika svojih uloga ne bi li im te uloge bolje pristajale nego na početku. Samim time se događa ono što autori objašnjavaju u okviru interakcije pojedinca i okoline, a odnosi se na to da pojedinac kreira takvu okolinu koja mu upravo osigurava podršku identitetu i kontinuitet ličnosti u vremenu. Obvezujući se prema

konvencionalnim društvenim institucijama pomoću kojih kreiramo vlastiti identitet (posao, brak, obitelj, zajednica), ojačavaju se one crte ličnosti koje su usko vezane uz psihološko sazrijevanje, kao što su ugodnost, savjesnost i emocionalna stabilnost iz domene Petofaktorskog modela. Dakle, identitet i njegovi aspekti kao što su postignuće, sigurnost i jasnoća, izravno su povezani s višim razinama psihičke dobrobiti i prilagodbe, što je pak s druge strane značajno povezano s višom razinom konzistencije crta ličnosti. Pored faktora koji značajno utječu na stabilnost ličnosti u vremenu, Roberts, Wood i Caspi (2008) opisuju i faktore koji utječu na promjenu ličnosti s godinama unutar samog sazrijevanja identiteta, koje je omogućeno zbog principa plastičnosti: nagrađivanje/kažnjavanje uloga i specifičnih ponašajnih obrazaca; opažanje vlastitog ponašanja; opažanje drugih s ciljem modeliranja; slušanje drugih o tome kako bi se trebali mijenjati; te očekivanja i zahtjevi prema ulogama.

Modeli identiteta

Osim navedenih metodoloških teškoća koje se javljaju u istraživanjima ličnosti, slijede još neke. Naime, već je nagoviještena problematika situacijske (ne)stabilnosti ili utjecaja situacijskih faktora na promjenu ličnosti u okviru modela identiteta, ali je prije toga jako važno istaknuti također problem konceptijskog i teorijskog, a onda i metodološkog razlikovanja konstrukata identiteta i ličnosti, te njihova međusobnog odnosa. Ne temelju rečenog, nameće se da je konstrukt identiteta mnogo širi od konstrukta ličnosti, s obzirom na to da s jedne strane uzima u obzir meta-kognitivne faktore koji odražavaju percepcije ljudi o njihovim vlastitim karakteristikama, te daje veće značenje utjecaju okoline i interakcije pojedinca i okoline u razvoju ličnosti. Za razliku od toga, dva prethodna modela crta ličnosti ističu važnost genetskih faktora, koji zasigurno osiguravaju vremensku stabilnost ličnosti, ali ne u potpunosti, kao što je to prije objašnjeno. Nadalje, s obzirom na to da je većina istraživanja koja uključuju analizu ličnosti najčešće danas, s razlogom, dominantno operacionalizirana pomoću Petofaktorskog modela ličnosti, najveći broj istraživanja je upravo analizirao odnos identiteta i ovih pet dimenzija ličnosti (Hill i sur., 2013). Općenito, rezultati su pokazali, premda su sve osobine ličnosti pokazale značajnu pozitivnu povezanost s razvojem identiteta, da se najkonzistentniji nalazi odnose na vezu između identiteta i ekstraverzije, ugodnosti i savjesnosti. Drugim riječima, više razine ovih osobina ličnosti na uzorku odraslih bile su značajno povezane s naprednijim fazama razvoja identiteta (Clancy i Dollinger, 1993), s većim obvezama prema vlastitom identitetu (Hill, Allemand i Burrow, 2010; Luyckx, Soenens i Goosens, 2006), te sa snažnijim osjećajem za vlastiti identitet (Lounsbury, Levy, Leong i Gibson, 2007). Većina ovih studija, također je pokazala značajnu pozitivnu povezanost između emocionalne stabilnosti i razvoja identiteta, dok je otvorenost prema iskustvu bila najviše vezana uz istraživanje vlastitog identiteta. Slični su nalazi utvrđeni i na uzorku adolescenata (Crocetti, Rubini i Meeus, 2008).

Naposljetku, provedena su kros-sekvencijalna i longitudinalna istraživanja koja su pokazala da se razvoj adaptivnog identiteta odvija paralelno s razvojem adaptivne ličnosti koja se ogleda u ekstravertiranom, ugodnom, savjesnom i emocionalno stabilnom doživljavanju i ponašanju (Hill i sur., 2013; Ozer i Benet-Martinez, 2006). Sve je zajedno rezultiralo time, da je postalo neophodno smjestiti Petofaktorski model ličnosti, koji je statičan, deskriptivan i ateoretičan, u kontekst funkcioniranja sustava ličnosti, na temelju čega i nastaje Petofaktorska teorija ličnosti (McCrae, 2010). No, važna je, što i sam McCrae (2010) ističe i raspravlja, činjenica da ako se nastoji proučavati ličnost kao proces, ni sama Pet-faktorska teorija ne nudi detaljno pojašnjenje svih odnosa crta ličnosti i svih elemenata konteksta, već samo adekvatnu taksonomiju crta ličnosti i svakako nije odgovor na sva pitanja u vezi s ličnosti, posebice kad je njezin razvoj u pitanju.

Što se tiče samog definiranja konstrukta identiteta i njegova odnosa s osobinama ličnosti u okviru ponuđenih teorijskih modela, istraživači su krenuli od pitanja: *“Kakvo mjesto ima psihologija ličnosti (osobine ličnosti) unutar okvira identiteta?”*. Pokušavajući odgovoriti na to pitanje, mnogi su modeli (Hogan i Roberts, 2004; McAdams i Pals, 2006; Roberts, 2006; Roberts i Wood, 2006) predložili prirodu ovog zanimljivog odnosa, koji možda ima mogućnosti dati odgovore na postojeće probleme o kojima je bilo riječi. Dolje opisani modeli su nastojali opisati ovaj odnos na način da upozore na značajnu povezanost između identiteta i osobina ličnosti, ali i na sve one karakteristike koje ih jednako tako značajno razlikuju, s obzirom na to da ličnost predstavlja tek jedan dio identiteta osobe.

Socio-analitički model sazrijevanja

Socio-analitički model sazrijevanja, koji se smatra prethodnikom modela identiteta koji slijedi, Hogan i Roberts (2004) su opisali pomoću sinteze S. Freud i G. H. Mead definirajući time ključne elemente znanosti o ličnosti. S obzirom na ovaj model, znanstvena bi analiza ličnosti trebala biti usmjerena na četiri glavna aspekta svojeg proučavanja. Prva tri obuhvaćaju ujedno i tri ključna elementa ličnosti, a to su: identitet, ugled i interakcijske uloge, od kojih su svi u međusobnim interakcijama.

Identitet daje odgovor na to kako vidimo sami sebe kroz vlastite uspjehe, napredovanja u životu i ostvarivanje ciljeva, kroz slaganje s drugima i adaptaciju u okolini, te mogućnost da bolje predviđamo promjene koje se javljaju u okolini. Ugled upućuje na to što drugi misle o nama i autori ističu da se isti zapravo ispituje putem različitih teorija ličnosti koji su danas najčešće operacionalizirane u vidu crta ličnosti. Naposljetku, interakcijske uloge pokazuju na koji način ulazimo u interakciju s drugim ljudima, te na koji ih način determiniramo, što je vidljivo kroz dva temeljna oblika uloga: posredničkim (npr. roditelj-dijete) i združenim (npr. supružnik i onaj koji to nije). Njihova značajna uloga očituje se i u tome da posljedično služe za razvoj osobina ličnosti (Roberts, 2007). Četvrti aspekt znanstvene analize

ličnosti odnosi se na evaluaciju načina na koji naš identitet, ugled i interakcijske strategije utječu na našu opću sposobnost da se slažemo s drugima, te ostvarujemo naše ciljeve u životu. Identitet je definiran u terminima vrijednosti, motiva (motiva za socijalnim prihvaćanjem i odobravanjem, motiva za statusom, moći i kontrolom okoline, te motiva za predvidljivošću i uspostavljanjem reda), ciljeva i namjera (Hogan i Roberts, 2000). Što su individualne vrijednosti, motivi, te ciljevi i namjere pozitivniji, afirmativniji i u skladu s očekivanjima okoline, identitet osobe će biti stabilniji i kohezivniji. Socijalne su interakcije tzv. "prijevozno sredstvo" za zadovoljenje ovih potreba pojedinca, a očituju se u prije opisanim interakcijskim ulogama. Što se tiče ugleda, autori ističu da zapravo svi postojeći upitnici ličnosti služe za procjenu osobina ličnosti od strane drugih, a najčešće teorije koje se spominju su Eysenckova (1967) i teorija Velikih pet (Goldberg, 1999), premda se upitnici ličnosti često koriste kao mjera samoprocjene. U kontekstu procjenjivanja ličnosti razlikuje se korištenje samoprocjena koje nam daju informacije o ličnosti same osobe od procjena koje nam daju informacije o reputaciji osobe. Hogan i Roberts (2000) navode da upitnici ličnosti zapravo imaju smisla, u pogledu valjanosti, jedino ako se koriste za procjenu osobina ličnosti od strane drugih. Distinkcija između osobne (unutarnje) i tuđe (vanjske) procjene ličnosti jedne osobe je fundamentalna, te stupanj do kojeg se ona ignorira vodi ka sve većoj zbunjenosti, pa tako većina kritika upućenih Petofaktorskom modelu (Block, 1995) postaje sporna i neopravdana, ako se promatra samo kao taksonomija opisa vanjskih opažanja, te nema mogućnost razvoja u teoriju ličnosti (Hogan, 1996; Saucier i Goldberg, 1996), na što je, kako je već prije opisano, efikasno reagirao razvojem iste McCrae (2010).

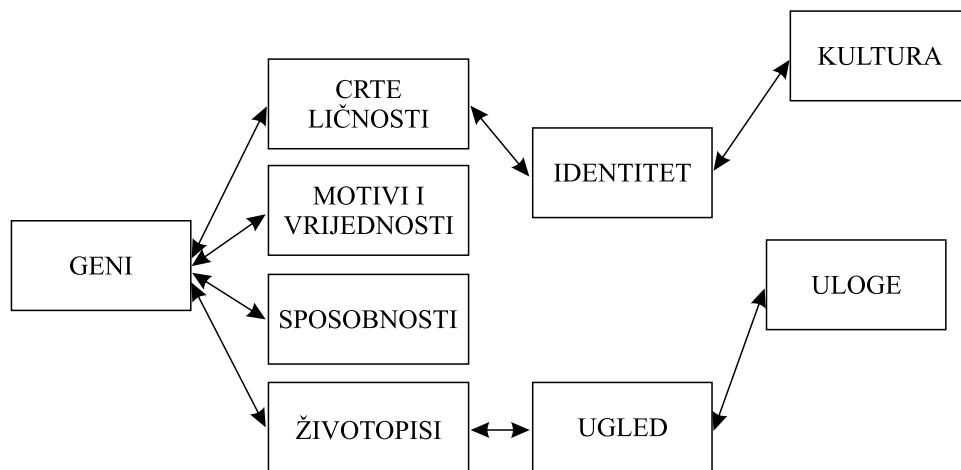
Nadalje, ovaj model ističe prije opisanu i istaknutu međuovisnost između identiteta i ličnosti, čime se nastoji konceptualizirati i operacionalizirati identitet. Naime, ponekad ljudi mijenjaju svoj identitet na osnovi povratnih informacija iz okoline o njihovim osobinama ličnosti, dok s druge strane neke promjene njihovih identiteta pokreću određene modifikacije njihovih osobina ličnosti (Caspi i Roberts, 1999). U daljnjoj raspravi o tome što zapravo samo sazrijevanje ličnosti znači, kada se ono može definirati kao zadovoljavajuće i kada završava, autori predlažu socio-analički model sazrijevanja, u okviru kojeg se zrelost očituje kao snažnija prilagodba u okolini i veća sposobnost preuzimanja različitih uloga; pa su tako temeljni elementi zrelog identiteta emocionalna stabilnost i sposobnost preuzimanja različitih uloga kojoj "pomažu" osobine ugodnosti, savjesnosti i socijalnog samopouzdanja. Sazrijevanje ugleda podržano je i odražava se u osobinama ugodnosti, savjesnosti i emocionalnoj stabilnosti, dok se uspjeh u posredničkim ulogama očituje u poslovnom uspjehu, a u združenim u bračnoj stabilnosti i zadovoljstvu (Hogan i Roberts, 2004). Ova je teza u skladu s empirijskim nalazima o značajnom padu pojedinih faceta ekstraverzije i neuroticizma s dobi prije 30. godine života, nakon čega je ustanovljena veća stabilnost osobina ličnosti (Bratko, 2002b; Roberts, Walton i Viechtbauer, 2006). Različite interakcije između pojedinca i okoline u okviru modela identiteta zornije objašnjavaju upravo ono što se pokazalo suptilnim problemom u

okviru longitudinalnih analiza ličnosti, a na koje je upozorila meta-analiza Roberts i suradnika (2006). Naime, zbog različitog pravca promjena koje se događaju kod pojedinih faceta unutar dimenzije ekstraverzije, Roberts i suradnici (2006) su istaknuli da je neophodno mjeriti zasebno supkomponente svake od pet dimenzija, jer je primjerice jedna supkomponenta ekstraverzije kao što je socijalna dominantnost pokazala značajan porast tijekom života, posebice u mladoj zreloj dobi (između 20 i 40 godina), dok je druga subkomponenta ekstraverzije kao što je socijalna vitalnost pokazala u mladoj dobi porast, a potom značajan pad u staroj dobi. Bez ovako finih podjela pet dimenzija na njihove supkomponente, ističu autori, nije moguće razumjeti razvojne obrasce crta ličnosti. Modeli identiteta nude prijedloge za shvaćanje razvoja ličnosti kroz interakciju pojedinca i okoline, zbog čega analiza nije ograničena na okrupnjivanje crta ličnosti u pet dimenzija, već na one karakteristike koje se unutar tog procesa razvijaju. Analizirajući pomno modele Velikih pet i Petofaktorski, vidljivo je da isti ne stavljaju crte ličnosti u kontekst. S druge strane, Petofaktorska teorija stavlja, ali ne uključuju povezivanje okolinskih čimbenika i supkomponente crta ličnosti, a posljedično tome niti detaljnije proučavanje procesa koji se u okviru tih odnosa razvijaju.

Neo-socio-analitički model ličnosti

Neo-socio-analitički model psihologije ličnosti jedan je od novijih modela ličnosti u ovom području psihologije (Roberts, 2006). Ovo je strukturalni i integrirani model ličnosti koji obuhvaća osobine ličnosti, motive, sposobnosti, životopise i socijalne uloge. Štoviše, unutar ovog modela moguće je razumjeti ličnost u potpunosti, jednako kao i razvoj ličnosti, te odnos i međudjelovanje između ličnosti i radnih organizacija. Roberts (1997) je krenuo u potragu i proučavanje novog modela ličnosti iz integracije dviju polaznih točaka: psihologije ličnosti i organizacijskog ponašanja. Prva je polazna točka usko vezana uz kontroverznu ideju da crte ličnosti uzrokuju organizacijska ponašanja – ta je ideja kontroverzna “...jer je prilično teško pomiriti ponašanje koje se mijenja zbog organizacijskih čimbenika i paralelno zbog stabilnih individualnih razlika” (Roberts, 2006, str. 2). Druga polazna točka ima svoje temelje u socijalno-kognitivnom pristupu (Cervone i Shoda, 1999), što implicira da su situacije jednako važne kao i osobine ličnosti pri određivanju ponašanja i ličnosti. Stoga, Roberts (2006) ističe da je ovaj noviji model u mogućnosti: 1) integrirati crte ličnosti i socijalno-kognitivni pristup ličnosti; 2) implementirati situacije u razumijevanje ljudi i njihova životnog konteksta; 3) te uzimati u obzir konzistenciju i promjenjivost ličnosti u vremenu, kao i efekte konteksta na uzorke kontinuiteta i promjene, o čemu je prije bilo riječi u smislu metodoloških problema.

Kao što se može vidjeti na Slici 1, za razliku od prije opisanog socio-analitičkog modela, ovaj model opisuje četiri osnovna elementa analize ili bazične domene koje čine temelje ljudske ličnosti i najvažnije kategorije individualnih razlika: crte ličnosti (opet, najčešće iz domene Petofaktorske teorije ličnosti), motive i vrijed-

Slika 1. Neo-socio-analički topografski model psihologije ličnosti (Roberts, 2006, str. 6, reproducirano ljubaznošću Elseviera)

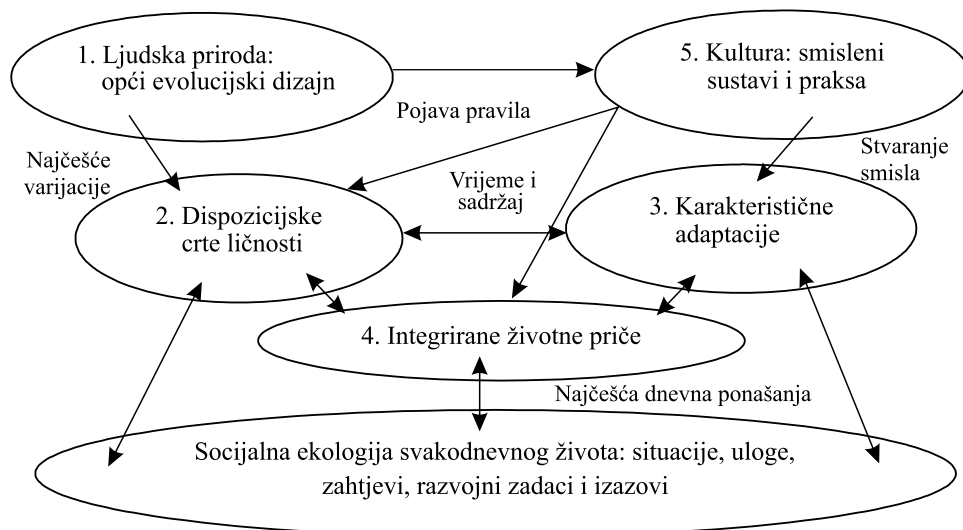
nosti (ciljevi, interesi, životni zadaci i želje), sposobnosti (verbalna, numerička i spacijalna inteligencija) i životopisi (životne priče, značajna sjećanja i uspomene). Svi ovi elementi snažno utječu jedni na druge, kao i na identitet (samoprocjena koja predstavlja svjesno subjektivno iskustvo) i ugled (procjena od strane drugih, te odražava nesvjesne procese), koji predstavljaju dva psihološka i metodološka entiteta. Formirani identitet i ugled izravno utječu na ova četiri ključna elementa ličnosti, na kulturu, te na socijalne uloge koje odražavaju status i pripadanje, što eksplicitno implementira socijalnu okolinu (Hogan i Roberts, 2000). Kao što je prije spomenuto, ovaj model uzima u obzir i čimbenik kulture, koji je usko povezan s identitetom, ugledom i socijalnim ulogama.

Naposljetku, premda se nalaze u podlozi cijelog modela, bitno je upozoriti i na važnost gena, koji imaju više nego značajnu ulogu u stabilnosti osobina ličnosti (Hopwood i sur., 2011; Johnson, McGue i Krueger, 2005; McGue, Bacon i Lykken, 1993), te predstavljaju integrirani dio ovog modela. Geni izravno utječu na sva četiri ključna elementa ličnosti i na dva odnosa: prvi se odnosi na onaj između identiteta i socijalnih uloga, a drugi između ugleda i socijalnih uloga. Zaključno, ovaj model konceptualizira identitet utemeljen na socijalno-psihološkoj perspektivi socijalnog identiteta s jedne strane, a s druge na pretpostavci da osobine ličnosti također uzrokuju i utječu na sadržaj identiteta. Upravo ova argumentirana složenost modela predstavlja njegovu snažnu prednost u pokušajima razumijevanja i proučavanja osobnog identiteta, a time i ljudske ličnosti. Pored ovog temeljnog opisa modela, Roberts (2006) dalje razrađuje hijerarhijski model ličnosti i situacije, nakon čega dolazi do razrade dijela modela u kojem opisuje međusobni utjecaj i promjenu ličnosti u radnim situacijama, te analizira utjecaj radne sredine na promjenu ličnosti i

obrnuto, utjecaj osobina ličnosti na radnu sredinu i radne učinke. Ovo je jedan od rijetkih modela koji detaljno analizira odnos zahtjeva radne sredine, profesije i osobina ličnosti, što je od ključne važnosti za kvalitetu posla, ali i osobno zadovoljstvo i dobrobit pojedinca (Tatalović Vorkapić, 2012). Značajno je za istaknuti da je time relativizirao dosadašnje empirijske nalaze o manje-više stabilnoj strukturi ličnosti nakon 30. godine (Bratko, 2002b), što ide u prilog rezultatima meta-analize Roberta i suradnika (2006).

Prijedlog nove teorije Petofaktorskog modela

Pored dva opisana integrirana modela identiteta, McAdams i Pals (2006) pružaju prijedlog nove teorije koja se temelji na Petofaktorskom modelu, s ciljem boljeg razumijevanja potpune ljudske ličnosti. Ova teorija, po uzoru na teorijski koncept Velikih pet, artikulira pet ključnih principa koji čine osnovu teorijskog okvira ljudske ličnosti. Autori ističu da se radi o principima koje je značajno uzeti u obzir ako se nastoji razumjeti ljudska ličnost, pa se tako prvi princip odnosi na evoluciju i ljudsku prirodu. Naime, leži u činjenici da *“su ljudski životi individualne varijacije u općem evolucijskom dizajnu”* (McAdams i Pals, 2006, str. 205), što ističe utjecaj evolucije na ljudsku prirodu. Drugi se princip oslanja na dispozicijske crte ličnosti koje čine najstabilnije i najprepoznatljivije aspekte psihološke individualnosti. U okviru drugog principa, naglašena je biološka determiniranost crta ličnosti koja je dokazana u nizu dosadašnjih istraživanja (Robinson, 2001, 2011; Tatalović Vorkapić, 2005, 2010). Treći je princip vrlo sličan situacijskim čimbenicima iz prethodnih modela, ali i već postojeće Petofaktorske teorije ličnosti, te je označen u terminima karakterističnih adaptacija. On naglašava da ljudski životi variraju u odnosu na široki raspon motivacijskih, socijalno-kognitivnih i razvojnih adaptacija koje su smještene u kontekst određenog vremena, situacije i/ili socijalnih uloga. Kao što je to opisano u prethodnom modelu, četvrti se princip oslanja na činjenicu da izazov suvremenog identiteta leži u tome što se isti gradi na osnovi životnih priča. Drugim riječima, pored dispozicijskih crta ličnosti i karakterističnih adaptacija, ljudski životi variraju u odnosu na integrirane životne priče ili osobne životne događaje koje pojedinci kreiraju s ciljem stvaranja smisla i vlastitog identiteta u modernom svijetu. McAdams (2006) ističe neopravdanu zanemarenost metode životnih priča za koju smatra da je krucijalna u potpunom razumijevanju ljudske ličnosti. S obzirom na ovaj teorijski aspekt, ova nova teorija se značajno razlikuje od postojeće Petofaktorske teorije ličnosti. Naposljetku je, opet kao i u prethodnom modelu, istaknuta značajna diferencijalna uloga kulture, kao petog principa ovog novog prijedloga. Privodeći ga kraju, autori navode kako kultura pokazuje vrlo različite efekte na različitim razinama ličnosti. Drugim riječima, pokazuje umjerene efekte na fenotipskoj razini osobina ličnosti, te mnogo snažniji utjecaj na sadržaj i pojavu karakterističnih adaptacija u okolini. Svoj najdublji i najsnažniji utjecaj, kultura pokazuje u okviru životnih priča i događaja, pri čemu zadaje jasne granice

Slika 2. Pet principa psihologije ličnosti (McAdams i Pals, 2006, str. 213; u skladu s APA politikom reprodukcije slika)

psihosocijalne konstrukcije narativnog identiteta kod ljudi. Shematski prikaz ovog modela može se vidjeti na Slici 2.

Dakle, McAdams i Pals (2006, str. 212) definiraju ličnost kao "...*potpuno originalnu varijaciju unutar općeg evolucijskog okvira za ljudsku prirodu, koja se izražava kao razvojni uzorak dispozicijskih osobina ličnosti, karakterističnih adaptacija, integriranih životnih priča koje su smještene unutar određenog kulturalnog konteksta na vrlo složen i diferencijalan način*". Autori ističu da je, prateći ovaj teorijski model, moguće empirijski provjeriti i znanstveno analizirati ljudsku osobnost, te posebice one njezine aspekte koje su do sada rezultirale malom količinom odgovora, a velikim brojem metodoloških i drugih problema: kontinuitet, promjenu i adaptaciju, što može imati izvrsne implikacije za kliničku praksu i savjetovanje (Singer, 2005). I sam McCrae (2010) spominje ovu teoriju kao značajno širi okvir za razumijevanje i konceptualizaciju ličnosti. Pored toga, na ovaj se način psihologija ličnosti kao znanstvena disciplina kvalitetnije postavlja za jasan dijalog s drugim znanstvenim disciplinama unutar društvenih i humanističkih znanosti, što može dovesti i do značajnije primjene i validacije biografske metode (Schultz, 2005). Dakle, doprinos ponuđene teorije u odnosu na Petofaktorsku teoriju ličnosti očituje se već u prije spomenutom, jasnije razrađenom utjecaju okolinskih faktora, kako na osobine ličnosti i njezine supkomponente, tako i na sve ostale elemente modela, a da pritom ne negira i biološku pozadinu ličnosti. Zaključno, autori ističu da bi ovakav teorijski koncept trebalo obavezno imati na umu ako je predmet određenog proučavanja individualni ljudski život.

UMJESTO ZAKLJUČKA...

Cilj ovog rada bio je pokušaj objektivnog sagledavanja dominantnih modela i teorija osobina ličnosti i kritičkog osvrta na opravdanost njihove dominacije unutar psihologije ličnosti. U nastavku ovog cilja, a kao temelj kritičkog osvrta, prikazani su poznati modeli identiteta. Ovaj cilj snažno implicira onaj koji je vodeći u znanosti, a to je kritičko promišljanje postojećih teorijskih modela, istraživačke metodologije i, opet, samog načina kritičkog promišljanja, razine objektivnosti i pouzdanosti koja je pritom postignuta. Dakle, promišljanje o ovoj temi i razrada novih istraživačkih pitanja i smjernica za buduća istraživanja su osnovna svrha ovog rada. Prikazani modeli identiteta imaju snažno izraženu kritičku komponentu usmjerenu na konfuziju koja se javlja pri pokušajima definiranja ličnosti i identiteta, a posebice njihova međusobnog odnosa. Smještajući crte ličnosti u odnos s okolinom na bilo kojoj razini a uzimajući pritom u obzir i biološku pozadinu ličnosti, ovi modeli nastoje jasno konceptualizirati i definirati termin identiteta, koji je neprepoznatljiv u modelima crta ličnosti, te u Petofaktorskoj teoriji ličnosti. S druge strane, postojeći modeli osobina ličnosti pokazuju određeni broj problema, koji su u ovom radu prikazani na temelju relevantne literature, što je također još jedan od razloga prikazivanja modela identiteta. Neke od tih problema je riješila Petofaktorska teorija ličnosti, ali ne u dovoljnoj mjeri. Kako, stoga, odgovoriti na pitanje iz naslova rada? Svakako da na temelju prikazane rasprave nema jednoznačnog odgovora, kao što je to čest slučaj u znanosti. Dakle, odgovor je i da i ne... Drugim riječima, postoji snažna argumentacija za postojeću privilegiranost modela i teorija osobina ličnosti, ali jednako tako postoje i snažni argumenti za primjenu modela identiteta. Ono što također nedostaje prikazanim modelima identiteta, odnosi se na (ne)mogućnosti empirijske provjere konstrukta identiteta. O tome nije bilo riječi u ovom radu, što je definitivno poticaj za znanstveno-istraživačku zajednicu da krene u tom smjeru s nekim novim pokušajima, pa bi tako jedno od sljedećih pitanja moglo biti: *“Kakav bi mogao biti valjan, pouzdan i objektivan metodološki okvir za mjerenje identiteta, koji svoju teorijsku podlogu ima u nekom od opisanih modela identiteta?”*...

LITERATURA

- Block, J. (1995). A contrarian view of the five-factor approach to personality description. *Psychological Bulletin*, 117, 187-215.
- Bratko, D. (2002a). Teorijski i metodološki problemi pri istraživanju kontinuiteta i promjena ličnosti. *Društvena istraživanja*, 4-5, 603-622.
- Bratko, D. (2002b). Kontinuitet i promjene ličnosti od adolescencije do rane odraslosti: Rezultati longitudinalnog istraživanja. *Društvena istraživanja*, 4-5, 623-640.
- Caspi, A., Roberts, B.W. (1999). Personality continuity and change across the life course. U L.A. Pervin, O.P. John (Ur.), *Handbook of personality: Theory and research* (300-326). New York: Guilford Press.

- Cervone, D., Shoda, Y. (1999). Social-cognitive theories and the coherence of personality. U D. Cervone, Y. Shoda (Ur.), *The coherence of personality* (3–33). New York: Guilford Press.
- Clancy S.M., Dollinger, S.J. (1993). Identity, self, and personality: I. Identity status and the five-factor model of personality. *Journal of Research on Adolescence*, 3, 227-245.
- Crocetti, E., Rubini, M., Meeus, W. (2008). Capturing the dynamics of identity formation in various ethnic groups: development and validation of a three-dimensional model. *Journal of Adolescence*, 31, 207-222.
- Cohen, L. Manion, L., Morrison, K. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Naklada Slap: Jastrebarsko.
- Costa, P.T., Jr., McCrae, R.R. (1994). Set like plaster? Evidence for the stability of adult personality. U T.F. Heatherton, J.L. Weinberger (Ur.), *Can personality change?* (21-40). Washington, DC: American Psychological Association.
- Cronbach, L.J., Furby, L. (1970.), How should we measure “change” – or should we? *Psychological Bulletin*, 74, 68-80.
- Eysenck, H.J. (1967). *Biological basis of personality*. Charles C. Thomas Publisher, Springfield, Illinois, USA.
- Funder, D.C. (2006). Towards a resolution of the personality triad: Persons, situations and behaviors. *Journal of Research in Personality*, 40, 21-34.
- Goldberg, L.R. (1990): An alternative “Description of Personality”: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216-1229.
- Goldberg, L.R. (1999.). A broad-bandwidth, public-domain, personality inventory measuring the lower-level facets of several five-factor models. U I. Mervielde, I. J. Deary, F. De Fruyt, F. Ostendorf (Ur.), *Personality Psychology in Europe*, 7 (7-28). Tilburg, The Netherlands: Tilburg University Press.
- Gračanin, A., Kardum, I., Krapčić, N. (2004). Odnos pridjevske i upitničke mjere dimenzija petofaktorskog modela ličnosti. *Psiholojske teme*, 13, 33-46.
- Hill, P.L., Allemand, M., Burrow, A.L. (2010). Identity development and forgivingness: tests of basic relations and mediational pathways. *Personality and Individual Differences*, 49, 497-501.
- Hill, P.L., Allemand, M., Zehnder Grob, S., Peng, A., Morgenthaler, C., Käpler, C. (2013). Longitudinal relations between personality traits and aspects of identity formation during adolescence. *Journal of Adolescence*, 36, 413-421.
- Hogan, R. (1996). A socioanalytic perspective on the five-factor model. U: J.S. Wiggins (Ur.), *The five-factor model of personality* (163-179). New York: Guilford.
- Hogan, R.T., Roberts, B.W. (2000). A socioanalytic perspective on person/environment interaction. U: W.B. Walsh, K.H. Craik, R.H. Price (Ur.), *New directions in person-environment psychology* (1-24). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Hogan, R., Roberts, B.W. (2004). A socioanalytic model of maturity. *Journal of Career Assessment*, 12, 207-217.
- Hopwood, C.J., Donnellan, M.B., Blonigen, D.M., Krueger, R.F., McGue, M., Iacono, W, G., Burt, S.A. (2011). Genetic and environmental influences on personality trait stability and growth during the transition to adulthood: A three wave longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100, 545-556.

- John, O.P., Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. U L. Pervin, O.P. John (Ur.), *Handbook of personality: Theory and research* (102-138). New York: Guilford Press.
- Johnson, W., McGue, M., Krueger, R.F. (2005). Personality stability in late adulthood: A behavioral genetic analysis. *Journal of Personality*, 73, 523-551.
- Kardum, I., Smojver, I. (1993). Peterofaktorski model strukture ličnosti: Izbor deskriptora u hrvatskom jeziku. *Godišnjak Zavoda za psihologiju Rijeka*, 2, 91-100.
- Lounsbury, J.W., Levy, J.J., Leong, F.T.L., Gibson, L.W. (2007). Identity and personality: The Big Five and narrow traits in relation to sense of identity. *Identity*, 7, 51-70.
- Luyckx, K., Soenens, B., Goosens, L. (2006). The personality-identity interplay in emerging adult women: convergent findings from complementary analyses. *European Journal of Personality*, 20, 195-215.
- Matthews, G., Deary, I.J., Whiteman, M.C. (2003). *Personality traits*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- McAdams, D.P. (2006). The role of narrative in personality psychology today. *Narrative Inquiry*, 16, 11-18.
- McAdams, D.P., Pals, J.L. (2006). A New Big Five: Fundamental Principles for an Integrative Science of Personality. *American Psychologist*, 61, 3, 204-217.
- McCrae, R.R. (2010). The Place of the FFM in Personality Psychology. *Psychological Inquiry*, 21, 57-64.
- McCrae, R.R., Costa, P.T. Jr. (2008). The five-factor theory of personality. U O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Ur.), *Handbook of personality: Theory and research* (151-181). Guilford Press: New York, USA.
- McGue, M., Bacon, S., Lykken, D.T. (1993). Personality stability and change in early adulthood: a behavioural genetic analysis. *Developmental Psychology*, 29, 96-109.
- Mischel, W. (1968). *Personality and Assessment*. New York: Willey.
- Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Mlačić, B., Knezović, Z. (1997). Struktura i relacije Big Five markera i Eysenckova upitnika ličnosti. *Društvena istraživanja*, 27, 1-21.
- Musek, J. (1999). *Psihološki modeli in teorije osebnosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Ozer, D.J., Benet-Martinez, V. (2006). Personality and the prediction of consequential outcomes. *Annual Review of Psychology*, 57, 401-421.
- Pervin, A.L., John, P.O. (2001). *Personality: Theory and research*. 7. izd. New York: John Wiley & Sons.
- Roberts, B.W. (1997). Plaster or plasticity: Are work experiences associated with personality change in women? *Journal of Personality*, 65, 205-232.
- Roberts, B.W. (2006). Personality development and organizational behavior. U B.M. Staw (Ur.), *Research on organizational behavior*, (1-41). New York: Elsevier Science/JAI Press.
- Roberts, B.W. (2007). Contextualizing Personality Psychology. *Journal of Personality* 75, 6, 1071-1082.
- Roberts, B.W., Walton, K.E., Viechtbauer, W. (2006). Patterns of Mean-Level Change in Personality Traits Across the Life Course: A Meta-Analysis of Longitudinal Studies. *Psychological Bulletin*, 132, 1-25.

- Roberts, B.W., Wood, D. (2006). Personality development in the context of the neo-Socio-analytic Model of personality. U: D. Mroczek, T. Little (Ur.), *Handbook of personality development* (11-39). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Roberts, B.W., Wood, D., Caspi, A. (2008). The development of personality traits in adulthood. U O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin (Ur.), *Handbook of personality: Theory and research* (375-398). New York, NY: Guilford.
- Robinson, D.L. (2001). How brain arousal system determine different temperament types and the major dimensions of personality. *Personality and Individual Differences*, 31, 1233-1259.
- Robinson, D.L. (2011). *Brain, Mind and Behaviour: A new perspective on human nature*. 2. izd., Pontoon Publications, Ireland.
- Saucier, G., Goldberg, L.R. (1996). The language of personality: Lexical perspectives on the five-factor model. U J.S. Wiggins (Ur.), *The five-factor model of personality* (21-50). New York: Guilford.
- Schultz, W.T. (Ed.). (2005). *Handbook of psychobiography*. New York: Oxford University Press.
- Shaughnessy, J.J., Zechmeister, E.B. (1997). *Research Methods in Psychology*. New York: McGraw Hill.
- Singer, J.A. (2005). *Personality and psychotherapy: Treating the whole person*. New York: Guilford Press.
- Tatalović Vorkapić, S. (2005). Moždani val P300 i ličnost u vidnoj oddball paradigmi. *Magistarski rad*. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Tatalović Vorkapić, S. (2008). Brebner-Cooperov model ekstraverzije. *Suvremena psihologija*, 11, 261-272.
- Tatalović Vorkapić, S. (2010). Odnos između temperamenta, temeljnih dimenzija ličnosti i evociranih mozgovnih potencijala. *Doktorska disertacija*. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Tatalović Vorkapić, S. (2012). The significance of preschool teacher's personality in early childhood education: Analysis of Eysenck's and Big Five Dimensions of personality. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 2, 28-37.
- Tupes, E.C., Christal, R.E. (1961). Recurrent personality factors based on trait ratings. USAF ASD Tech. Rep. No. 61-97, Lackland Airforce Base, TX: U. S. Air Force.
- Wiggins, J.S. (2003). *Paradigms of personality assessment*. New York: Guilford Press.

IS PRIVILEGED STATUS OF PERSONALITY TRAITS' MODELS IN
PERSONALITY PSYCHOLOGY JUSTIFIED?
– DESCRIPTION OF IDENTITY MODELS

Abstract

The main aim of this paper was to demonstrate a critical overview of models and theory of personality traits analyzing their justification of privileged status within personality psychology. For that purpose, contemporary identity models have been described. Relevant literature sources were shown and the focus was on two significant aspects: methodological problems within the frame of dominant models of personality traits (Big Five and Five-Factor) and Five-Factor personality theory and the vague relationship between constructs of personality and identity. The following identity models were presented: Socio-analytic model of maturity, Neo-socio-analytic model of personality and proposal of a New Five-Factor theory. Implications of this discussion include further critical thinking about the future development of personality psychology and possibilities of valid empirical research of the described models.

Key words: methodology, identity models, personality traits, personality psychology development, theory

Primljeno: 04. 04. 2014.